

EESTI KUNSTIAKADEEMIA
Kunstikultuuri teaduskond
Muinsuskaitse ja konserveerimise osakond

Keidi Saks

**KURESSAARE VERANDAD – TÜPOLOOGIA, KAHJUSTUSED JA
RESTAUREERIMINE**

Kuressaare linn, Saare maakond

2015/2016 õppeaasta

Arhitektuuri konserveerimise ja restaureerimise täiendkoolituskursuse lõputöö

Kuressaare 2016

Sisukord

Sisukord.....	2
Sissejuhatus	3
1. Ajalooline ülevaade	4
1.1 Verandade ülesehitus.....	8
1.2 Verandade tüpologia.....	11
1.2.1 Hoonesisene veranda	11
1.2.2 Ühekorruseline veranda.....	12
1.2.3 Kahekorruseline veranda	13
1.2.4 Konsoolveranda	14
2. Väärtuslikud detailid	15
3. Materjalikasutus ja tehniline seisukord	15
4. Säilitamise ettepanekud	17
Kokkuvõte	18
Kasutatud kirjandus ja teised allikmaterjalid.....	19

Sissejuhatus

Lõputöö eesmärgiks on täienduskoolituse kursustel omandatud teadmiste ja praktiliste kogemuste rakendamine.

Uurimistöö objektiks võeti Saare maakonnas Kuressaare linna verandad kui üks kuurortlinnale iseloomulik element. Vaadeldakse Kuressaare vanalinna muinsuskaitseala (Kultuurimälestiste Riikliku Registri mälestise number 27011) ja selle kaitsevöönd, samuti 20. sajandi alguses tekkinud tänavatel tekkinud hoonestust (vt ill 1).

Töö käigus selgitatakse välja Kuressaares välja kujunenud verandade tüübid, tuuakse välja verandade peamised kahjustused, esitatakse säilitamise ja restaureerimise ettepanekud.

Informatsiooni verandade ajaloost, arhitektuursest ülesehitusest, paiknemisest ja kujundusest saadi erialasest kirjandusest võrrelduna tänapäevase situatsiooni, arhiivimaterjalide (Kuressaare Linnavalitsuse arhiivis hoonete kaustad) ja ajalooliste fotodega (Rahvusarhiiv, Saaremaa Muuseumi fotokogu, Kuressaare Linnavalitsuse kogutud ajaloolised fotod, Kuressaare Linnavalitsuse arhiivist pärit digiteeritud fotod, Kuressaare Linnavalitsuse fotokogu alates aastatest 1996–2016 (s.h fotokogu kogu linna hoonete pildistamisest aastatest 1996-1999 projekti InterSAVE raames, fotod aastast 2004, ülejäänud fotode kaustad pisteliselt) ja www.ajapaik.ee.

1. Ajalooline ülevaade

III 1. Heleroosa ala tähistab Kuressaare vanalinna muinsuskaitseala, helesinine muinsuskaitseala katsevööndid, tumepunane joon tähistab töösse kaasatud ala.

Vastavalt Eesti õigekeelsussõnaraamatule tähendab veranda lahtist või klaasitud ruumi elamu küljes.¹

Esimesed verandad on Saaremaal ehitatud mõisa esifassaadi ilmestamiseks ja esinduslikuks muutmiseks, olles esialgu klaasimata. Mõisa teistesse külgedesse ehitati neid samuti, kuid siis juba lüüsi- ja vaadete nautimiseks mõisapargi poolses küljes. Kui mõisnikud hakkasid mudaravilates käima ning suvituskultuuri nautima, kandusid linnaliked 19.

¹ Veranda. – <http://www.eki.ee/dict/qs/index.cgi?Q=veranda&F=M> (vaadatud 18. IV 2016)

sajandi historitsismi ideed ka mõisaarhitektuuri. Pärast 19. sajandi keskpaika vabanesid eesti talupojad mõisa sõltuvusest ja hakkasid talusid päriseks ostma. Seega toimus murrang nende elulaadis, mis peegeldub uut tüüpi taluelamute ehitamises. Võeti eeskujuna mõisa ja linna elamuist, mille kaudu väljendati jõukust ning seisust ühiskonnas.² Jõukamates taludes olid väga levinud rikkalikult klaasitud trepikojad ja verandad.³ Need võisid olla erineva paiknemise, kuju, korruselisuse, klaasijaotuse ja dekooriga.

Euroopas populaarne kuurordielu, mida toetas usk merevee ja värske õhu raviomadustesse, jõudis 19. sajandil ka Eestisse. Mereäärsetesse linnadesse kerkisid uued hoonetüübid, mis esindavad spetsiifiliselt kuurordiarhitektuuri: mudaravila, supelasutus, kuursaal, rannakohvik, pansionaat jt. Suurt tähelepanu pöörditi suvituspiirkondade heakorrastamisele ning parkide ja puisteede rajamisele. Ülevenemaalise tähtsusega suvituslinnu – Haapsalut, Kuressaaret ja Narva-Jõesuud – seostatakse eelkõige historitsistliku kuurordiarhitektuuriga.⁴

Kuressaare kuurordi alguseks peetakse aastat 1840, kui kohalik puusepp Jakob Weise avas esimese mudaravila. Kuressaarest kui kuurortlinnast saab tõsisemalt rääkida alles 1860. aastatest alates, kui alustati Kuressaare linnapargi rajamisega (1861). 1890. aastaks olid välja kujunenud suvituselu keskused: pargiväljak koos kõlakoja, paviljoni ja kuurhoonega ning mererand alleede, kohviku ja suplusmajakestega.⁵ Pargi suurem laiendamine võeti ette 1887. aastal, mil hakati rajama alleed ümber kindluse ulatuvat glassiid.⁶ Ümber pargi kulges Pargi tänav, mis sai alguse Lossi tänavalt ja jätkus puisteedena abajani.⁷

Sajandivahetusel arenes Kuressaare 1892–1894 rajatud Roomassaare Sadama suunas. Seega kujunesid Uus- ja Vana-Roomassaare tänavad. 20. sajandi alguseks on täis ehitatud ka Veski tänava äär.⁸

Klassitsistliku linnatuumiku ümber kujuneski 19.–20. sajandi vahetusel kuurortelu arenguga seoses madala puithoonestusega ning suvituslinnale sobilike verandade ja

---

² Heiki Pärdi, Eesti taluhäärberid II. Tallinn: Tänapäev, 2007. lk 5.

³ Karl Tihase, Eesti talurahvaarhitektuur. Tallinn: Tallinna Tehnikaülikooli Kirjastus, 2007, lk 158.

⁴ Lilian Hansar, Kuurort ja suvituslinn. – 100 sammu läbi 20. sajandi Eesti arhitektuuri: näitus: Eesti Arhitektuurimuuseum 26.06-22.09.2013. Tallinn: Eesti Arhitektuurimuuseum, 2013, lk 74–75.

⁵ Maret Soorsk, Suvituselust vanas Kuressaares. – Saaremaa Muuseumi kaheaastaraamat 1997–1998. Kuressaare: Tormikiri OÜ, 1999, lk 121.

⁶ Samas, lk 125.

⁷ Liivi Künnapu, Juhan Maiste, Kuressaare linn rajamisest 20. sajandini. Saaremaa 2: ajalugu, majandus, kultuur. Tallinn: Koolibri, 2007, lk 864.

⁸ Eva-Maria Basihhina, Lilian Hansar, Kuressaare Linnaatlas: linna kujunemise linnaehituse arengu ja arhitektuuriväärtuste ülevaade. Tallinn: Eesti Muinsuskaitseinspeksioon; Kuressaare: Kuressaare Linnavalitsus, 1999, lk 13.

kõrvalhoonetega, hotellide ja pansionaatidega aedlinn.⁹ Kuurordiga seotud hooned paiknesid enamikus linna lõunaosas, lossipargis ning mere läheduses.¹⁰

Tiheda sõõrina parki piiravad mudaravilad ja pansionaadid moodustasid suure kuurordiansambli. Pargi 9 ja 8 paiknesid Weisede mudaravila ja linnale kuuluv Uus mudaravila, mis mõlemad on tänaseks hävinud. Pargi tänavat mööda edasi minnes järgnesid kolm puitpitsilist verandadega pansionaati¹¹ – Pargi 5 „Renneri“ (hilisem „Kingissepa“), Pargi 4 „Stackelbergi“ (hilisem „Waldmanni“), Pargi 3 „Wilde“ (vt ill 2). Lossi 14 ja 17 paiknesid tänaseks hävinud pansionaadid „Riia“ ja „Bellevue“. Allee 1¹² paikneb endine „Michelsoni“ pension, mille verandad on hävinud. Allee tänava lõpus paiknenud mudaravila „Roomassaare“ lähedal asuvad pansionaadid „Blatt“ Uus-Roomassaare 6 ja „Sass“ Vana-Roomassaare 3.¹³ Pargis, Kuressaare linnuse kirderaveliinil, võttis külalisi vastu perekond Ekkesparrede juugendlik kahe verandaga pansionaat (1908), üle tee paiknes neogooti stiilis puitvilla (1890).¹⁴

Ill 2. Vasakult Veski 4, Veski 2 ja Pargi 5. Foto: K. Saks, 2016

⁹ Helju Pärt, Mati Oolup, Klassitsistlik Kuressaare. Kuressaare: Saaremaa Kirjastusühing, 1993, lk 46

¹⁰ Eva-Maria Basihhina, Lilian Hansar, Kuressaare Linnaatlas: linna kujunemise linnaehituse arengu ja arhitektuuriväärtuste ülevaade, lk 13

¹¹ Tänaseks on neist säilinud 1907. aastal valminud kahe verandaga Pargi 5 ja selle tagahoovis paiknev 19. sajandi lõpus ehitatud lahtise verandaga elumaja.

Pargi 4 ajalooline maht amortiseerus ning see rekonstrueeriti jooniste ja fotode järgi 1987. aastal koopiana. Pargi 3 oli ühe verandaga pansionaat, mille asemele ehitati 1988. aastal korterelamu. – www.ehr.ee (vaadatud 15. IV 2016) ja Kuressaare Linnavalitsuse arhiiv, kaust Pargi 3.

¹² Allee 1 on 19. sajandi lõpus ehitatu pansionaat. Korduvate funktsioonimuutuste tõttu on see kaotanud oma kinnised ja lahtised verandad. Need kavatakse taastada ligilähedase koopiana tuginedes ajaloolistele fotodele. – Allee tn 1 restaureerimise eskiisprojekt. Raul Vaiksoo Arhitektuuribüroo, 2015. Muinsuskaitseameti Saaremaa kontor.

¹³ Maret Soorsk, Suvituselust vanas Kuressaares. – Saaremaa Muuseumi kaheaastaraamat 1997–1998, lk 128. Märkus: tänaseks on aadressid muudetud võrreldes 1999. aastal kirjutatud artikliga.

¹⁴ Leele Välja, Jalutaja teejuht Kuressaare. Tallinn: Solnessi Arhitektuurikirjastus, 2014, lk 51–54.

19. sajandi lõpul rajati endisele karjamaale linna idaosas Uus tänav. 20. sajandi esimestel aastakümnetel rajati Pärna ja Transvaali tänavad.¹⁵ Sealt edasi kagu poole arenes kindla planeeringuga suvituslinnaosa – Kitzbergi, Nõukogude, Koidu, Kevade, Suve, Kungla jt tänavad.¹⁶ Sajandivahetusel ehitati neile uutele tänavatele lihtsa ristkülikukujulise põhiplaaniga hooneid, mis on tänavajoonest lahutatud väikese eesaiaga või paiknevad hoovisügavuses. Iseloomulikuks hooneosaks saab siin tiheda ruudujaotusega akendega veranda, mis võib paikneda nii elamu esifassaadil, otsaseinas (vt ill 3) kui hoovis, mõningail juhtudel ka elamu põhimahu sees. Selles piirkonnas maja omavad linnakodanikud teenisid tihti lisa, üürides toad suveperioodiks välja supelvõrastele. Pererahvas ise elas sel ajal õuemajas või põõningul.¹⁷

Ill 3. Transvaali 54. Foto: K. Saks, 2016

---

¹⁵ Eva-Maria Basihhina, Lilian Hansar, Kuressaare Linnaatlas: linna kujunemise linnaehituse arengu ja arhitektuuriväärtuste ülevaade. Tallinn: Eesti Muinsuskaitseinspeksioon; Kuressaare: Kuressaare Linnavalitsus, 1999, lk 13.

¹⁶ H. Sirel, Kingissepa ajalooline linnakeskus. Kingissepa linnaehitusajalooline ja arhitektuuriajalooline ülevaade muinsuskaitse aspektist. Eesti NSV Ministrite Nõukogu Riiklik Ehituskomitee Teaduslik Restaureerimise töökoda, 1969, lk 8.

¹⁷ Helen Kallaste, Kuressaare puitelamute tüübid. Bakalaureusetöö kaitstud Eesti Kunstiakadeemias, juhendaja Lilian Hansar. Tallinn, 2007, lk 36–37.

1.1 Verandade ülesehitus

Veranda ehitamise esialgseks eesmärgiks oli sissepääsu kaitsmine ilmastiku mõjude eest. Samuti pidi veranda mõjuma esinduslikuna ja rõhutama sissepääsu.¹⁸ Verandasid oli erineva suuruse ja funktsiooniga. Hooned ei paiknenud enam tänavajoonel, vaid minimaalselt paarimeetrise tagasiastega hoovi sisemusse. Nii mahtusid verandad, millel oli ka tuulekoja funktsioon, tänava äärde hästi ära.

Verandad on ülesehituselt lihtsad – sõrestikkonstruktsioonis, üldjuhul soojustuseta, kaetud hõõveldatud laudisega (ühelt või mõlemalt poolt) (vt ill 4), post- või kivist laotud vundamendil¹⁹.

Ill 4. Suur-Sadama 23 konstruktsioon (hoone hävinud).

Verandade suurus oli varieeruv. Veranda laius võis olla kõigest paar meetrit ent võis hõlmata ka terve hoone laiuse. Samuti varieerus veranda pikkus. Põhjalikult on verandade konstruktsioone, kuju ja tüüpe analüüsinud soomlane Teppo Korhonen²⁰, kes analüüsib verandade asetust ning määrab suurust konstruktsiooni postide paljususe järgi. Samuti pöörab ta suurt tähelepanu akende²¹ suurusele ja jaotusele, milles leiab analooge ka Kuressaares.

¹⁸ Korjauskortisto. 10. Kuistin korjaus. Helsinki: Museovirasto, 1994.

¹⁹ Vundamendi kõrgus võib varieeruda tulenevalt hoone sokli kõrgusest. Sellest sõltub ka välistreppide rohkus.

²⁰ Teppo Korhonen, Kuisti. Kansatieteellinen tutkimus. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys, 1991. lk 153–154.

²¹ Samas, lk 217–228.

Diagonaalsete prosspulkadega ehk rombikujuliste klaasidega aknaid küll on, kuid nende kujundus kohalikul tasandil (vt ill 3) on palju vaoshoitum kui Soomes.

Ill 5. Transvaali 11a. Foto: R. Tamm, 2004

Ill 6. Uus-Roomassaare 9. Foto: K. Saks, 2016

Hoone esiküljel paikneva veranda katuse harja- või räästajoon võib ühtib hoone põhimahu räästajoonega. Hoone otsaseinas paikneva veranda räästajoon ühtib peaaegu alati põhimahu räästajoonega. Kui hoone põhimahu katusekarniis on enamasti vormistatud tuulekastina, siis verandadel on avatud saelõikelised sarikad.

Sõltuvalt veranda tüübist võib laudis olla jaotatud mitmeks tsooniks. Kui veranda on hoonemahust väljaulatuv, võib ülemine rõhtlaudisega osa olla eraldatud akende alusest tsoonist profiilse veelauaga. Sellisel juhul on alumises osas kasutatud lihtsa profiiliga rõht-, püst-, diagonaal- või saelõikelist laudist. Kui ülemist ja alumist osa ei ole veelauaga eraldatud, on laudis terve seina ulatuses rõhtne. Otsaviilud on enamasti kaetud püstlaudisega, mille alumised otsad on saelõikelised.

Verandale peamise ilme andjaks on tiheda raamijaotusega kititud klaasidega aknad, mis võivad asetseada tihedalt üksteise kõrval moodustades justkui klaasseina või paikneda üksikult. Aknaklaasid on enamasti läbipaistavad, kuid leidub ka aknaid, mille nurki on ilmestatud värvilise või mati klaasiga.

Hoonemahust väljaulatuvatel verandadel on kasutatud ühe ja kahe poolega tahveluksi. Samuti on kasutusel ukсед, mille ülemine klaasitud osa järgib veranda akende klaasijaotust. Ukse asukoht sõltus veranda asukohast. Hoone esiküljel paikneval verandal paiknes ka sissekäik

esiküljel. Otsaseinas paikneva veranda uks võis paikneda esifassaadipoolses küljes või veranda esiküljel. Ukse ees on sageli madal trepp, mille astmelisus sõltus sokli kõrgusest.

Verandale esinduslikuma välimuse andmiseks on lisatud saelõikelist puitdekoori otsaviilule või lahtise veranda puhul postivahedesse. Saelõiget kasutati ka viilulaudadel või aknasandrikel.

Kuussaares olid verandad eelkõige puitmajadel, kuid leidub fotosid ka mõnest verandaga kivimajast. Nii on näiteks Lasteaia 11 Maagi aias (vt ill 7) olnud väga uhke saelõikelise dekooriga (ka aknaavade alumine laudis) lahtine veranda.

Ill 7. Maagi aed Lasteaia tänaval, 1930-1930. Ill 8. Lossi 15. Foto: K. Saks, 2016

Kuussaare Linnavalitsuse kogutud fotod

Mõisnike linnaelamutel (mõisakodadel) on olnud vanade fotode põhjal samuti puidust verandasid, mis on uhkemad ja suuremad. Fotokogusid läbi töötades ja vaadeldes praegust tänavapilti leidis verandasid vaid Karja 1, Lossi 15, Lossi 7 ja Komandandi 10 hoonetel (vt ill 8, 14). Neist vaid esimene on säilinud. Seega võib eeldada, et Kuussaares olid ka kivimajadel puidust verandad. Et aga fotosid tehti eelkõige esifassaadidest ja tänavapildist, siis kahjuks ei ole neid rohkem fotodele jäädvustunud.

1.2 Verandade tüpologia

Verandasid liigitatakse üldjuhul ühe- ja kahekorruselisteks.

Käesolevas töös kasutatakse liigitamist nelja tüübi järgi: ühekorruseline, kahekorruseline, hoonesisene ja konsoolne veranda.

1.2.1 Hoonesisene veranda

Hoonesisene veranda jääb hoone põhimahu sisse, olles paigutatud otsaseina või hoone nurka hoone hoovipoolsesse külge. Hoonesised verandad on üldjuhul klaasidega. Pansionaadi tüüpi hoonetel või ka näiteks kuursaalil võis hoonesisene veranda moodustuda paviljonitaoliselt sisemise terrassina. Hoone mahus paiknevad verandad leiab tiheda akende rea järgi. Hoone laudise ja dekooriga verandat sellisel juhul ei rõhutata. Peamine ilme antakse klaasijaotuse ja akende profileeritud piirdeliistudega. Neil verandadel oli tihti otsaseinas uks.

Sellised on näiteks Allee 8 (vt ill 9), Kivi 2 (vt ill 10), Kungla 11, Pikk 20, Vana-Roomassaare 12 ja 22a.

Hoonesiseste verandade alla saab paigutada ka kuursaali ja paviljonitüüpi kuurortiaegsed kohvikud, ka mudaravilad jt, mille seinad moodustusid tihedast peaaegu kogu seina hõlmavast klaasseinast.

Ill 9. Allee 8. Foto: K. Saks, 2016

Ill 10. Kivi 2. Foto: K. Saks, 2016

1.2.2 Ühekorruseline veranda

Ühekorruseline veranda võib asetseda hoone igal küljel, kuid enim esiküljel ja otsaseintes. Kui hoonesised verandad on peaaegu alati klaasitud, siis ühekorruselise hoone põhimahust väljaulatuv veranda võis olla ka klaaside ja ukseta.

Väljaulatuvate ühekorruseliste verandade puhul on väga sageli kasutatud laudisega erinevate seinaosade rõhutamist (vt verandade ülesehituse kirjeldus peatükis 1.1).

Klaasideta ja ukseta verandasid Kuressaares palju säilinud ei ole. Neid ehitati pigem esifassaadile esinduslikkuse lisamiseks ja mahult ei ole need suured jättes pigem varikatuse mulje. Seetõttu on ka trepiosa nihutatud katuse alla. Selliseid verandasid kohtab veel Pärna 56, Karja 1 ja Pargi 5.

Üldjuhul on verandad klaasitud, ristkülikukujulise või ruutja põhiplaaniga, kuid on ka erandeid. Kuressaares on säilinud mitmed polügonaalised 5-tahulised (Kitzbergi 6, Uus-Roomassaare 4, Uus-Roomassaare 9, Uus-Roomassaare 18, Vana-Roomassaare 10) või erkertüüpi 3-tahulised (Uus-Roomassaare 4) verandad (vt ill 12). Erandlikuks on vabakujuline veranda Uus 18.

Enamasti oli lihtsamatel elumajadel üks veranda, kuid avalikkusele suunatud (majutusasutused jt) hoonetel võis neid olla ka mitu – näiteks Allee 10 ja Pargi 5a (vt ill 2).

Ühekorruselisi klaasitud verandasid on Kuressaares kõige rohkem säilinud. Originaalsena säilinud verandadest saab siinkohal tuua näidetena Uus 12, Allee 4a, Allee 10, Kungla 12, Lossi 15, Pärna 18, Uus-Roomassaare 13 jt (vt ill 11, 14).

Ill 11. Uus 12. Foto: K. Saks, 2016

Ill 12. A. Kitzbergi 6. Foto: R. Tamm, 2004

Ill 13. Pargi 5. Foto: K. Saks, 2016

Ill 14. Allee 10. Foto: K. Saks, 2016

Ill 14. Karja 1. Foto: InterSAVE, 1996-1999

1.2.3 Kahekorruseline veranda

Kahekorruselisi verandasid oli nii klaasitud kui klaasimata. Need esinesid üldjuhul pansionaatidel, mitte lihtsatel elumajadel. Kahjuks on kahekorrulistest klaasitud verandadest tänaseks säilinud või taastatud üksikud – Veski 2, Veski 4, Pargi 1 ja Lossi 27 (restaureerimise järgselt kolmekorruseline). Lossi 27 on ka kahekorruseline avatud veranda (vt ill 15, 16) Hoonete põhiplaanidelt ja vanadelt fotodelt on tuvastatavad kahekorruselised tänaseks hävinud verandad Pargi 2a, Uus 8a ja Uus-Roomassaare 6. Leidub ka verandasid, mis ei ole kahekorruselised vaid paiknevad teisel korrusel. Sellisteks näideteks on Vana-Roomassaare 16 ja Tallinna 26.

Ill 15. Lossi 27. Foto: K. Saks, 2016

Ill 16. Veski 2. Foto: K. Saks, 2016

1.2.4 Konsoolveranda

Viimane tüüp on konsoolveranda ehk verandatüüp, millest on säilinud kõige vähem näiteid. Seda tüüpi verandad olid hoone põhimahust eenduvad, toetudes kivist või puidust postidele. Teise variandina toetus veranda metallist sepistatud või puidust konsoolidele. Sellised on näiteks postidel verandad Lasteaia 8, Pargi 4 (vt ill 17) ja Vana-Roomassaare 16. Puitkonsoolidele toetuv veranda on säilinud ainsana Talve 13 (vt ill 18).

Postidel veranda on olnud hoonel Pargi 2. Kaks puitpitsiga kaunistatud konsoolverandat on olnud Tolli 27 ja Lossi 8²².

Ill 17. Pargi 4. Foto: K. Saks, 2016

Ill 18. Talve 13, Foto: InterSAVE, 1996-1999

²² Lossi 8 oli 1889. aastal ehitatud kahekorruseline hoone konsoolse verandaga tänavapoolses otsaseinas. Hoone on ehitatud Anton Lutsu fotoateljeeks. Hiljem töötas seal Otto Eduard Buhgan, kes lühikest aega töötas ka Pargi 1 Homanni ateljees, kust on ilmselt võetud eeskuju Lossi 8 ümberehituseks 20. sajandi alguses. Algselt oli veranda esiküljel kahe aknaga, aknaruudud nurkades värviliste klaasidega. Järgmises ehitusetapis on veranda muudetud kahekorruseliseks, seejuures jäeti alles teise korruse veranda maht, lisatud on madal viilkatus ning akende kohale romantilised sandrikud. – Endel Püüa, Saaremaa fotograafid 1864–1940. Saaremaa Muuseumi toimetised. Kuressaare: Umara Kirjastus, 2002, lk 47–48, 117–118.

2. Väärtuslikud detailid

Verandade säilitamisele ja restaureerimisele kuuluvad väärtuslikud detailid:

1. Ruudujaotusega aknad – raamijaotus, klaasid, paiknemine
2. Ühe- ja kahepoolsed tahveluksed
3. Laudise profiil ja fassaadilahendus
4. Uste- ja akende profileeritud piirdeliistud ja veelauad
5. Saelõikelised sarikaotsad ja räästapärliinid
6. Puitpitsdekoor
7. Valtsitud väikese tahvliline katuseplekk

3. Materjalikasutus ja tehniline seisukord

Vundament ja sokkel

Vundament ja sokkel on laotud suurtest paekiviplokkidest. Sokliosa on sageli kaetud tavaliste või faasitud servadega kiviplaatidega. Hüdroisolatsiooniks on kasutatud tõrvapappi (vt ill 19).

Sokli kahjustused tulenevad pehkinud veelaualt vee mitte ära juhtimisest või pinnaselt vee tagasipritsimisest. Kahjustuste tekitajaks on maapinna tõusmine ja külmakerked, mille tulemusena vundamendi- või soklikivid on paigast nihkunud.

Rihtida sokli- ja vundamendikivid, vajadusel tugevdada vundamenti.

Ill 19. Allee 4a. Foto: K. Saks, 2016

Seinad

Verandad on reeglina ehitatud puidust sõrestikkonstruktsioonil, soojustamata ning kaetud välisküljel punnlaudisega. Piirdeliistud, veelauad ning dekoor on samuti puidust.

Puitkonstruktsioonid saavad enim niiskuskahjustusi seinte allosas ning veranda ja hoone põhikehandi liitumiskohtades.

Pehkinud või putukkahjustustega puit tuleb proteesida või asendada samaliigilise õhkuiva puiduga. Jälgida puidusüü suunda kandekonstruktsioonide ja laudisematerjali valikul.

Laed, katus ja selle kandekonstruktsioon

Verandadel vahelaed üldjuhul puuduvad. Puidust katuse kandekonstruktsioonile on ehitatud laudadest tihe aluskatus, mida katab väikestest tahvlistest valtsitud katuseplekk.

Kõige nõrgemad kohad on katuse neelukohad, kuhu koguneb palju vett.

Jälgida pidevalt katuse seisukorda, vajadusel tihendada valtse. Vihmavesi suunata räästapealsete või –äärsete rennide kaudu vihmaveetorudesse.

Aknad

Verandade aknad on puidust, klaasid kinnitatud tiftide ja linaõlikitiga. Kasutatud on metallist nurgikuid ja (nurk)hingi.

Aknaraamide ja prosspulkade pehkimine tuleneb kuivanud ja pragunenud kiti vahele pääsenud niiskusest.

Aknad tuleb rihtida, pehkinud osad proteesida ja/või asendada. Metallmanustele teha korrosioonitõrje, need tagasi paigaldada ja hiljem värvida. Kitiliist ja aknaraam enne klaasimist kruntida ning aknaklaasid uuesti kittida. Värvida valge linaõlivärviga, kattes lisaks kuivamata kitile ka aknaklaasi mõlemalt poolt paari millimeetri ulatuses.²³

Uksed

Ukseraam on valmistatud puidust. Ukse alumise osa tahvlid on valmistatud puidust, ülemine osa võis olla veranda akendele sarnaselt tiheda raamijaotusega. Uksed on krunditud ja värvitud linaõlivärviga. Uste klaasid kinnitatud raami külge kitiga.

Uksed on saanud sarnaselt niiskuskahjustusi, lisaks pritsiv vesi trepi- või maapinnalt.

Pehkinud puit proteesida ja/või asendada ristlõikelt sarnasega. Klaasiosa uuesti kittida, puit kruntida ning värvida uuesti linaõlivärviga.

---

²³ Olof Antell, Jan Lisinski, Aknad. Ajalugu ja nõuanded parandamiseks. Stockholm: Central Board of National Antiquities, 1997, lk 25–33.

Välisviimistlusmaterjal

Kõik puitdetailid on värvitud traditsioonilise linaõlivärviga.

Üle värvimisel puhastada aluspind, eemaldada lahtine värv ning katta uuesti samaliigilise värviga. Värvimisel kasutada pintslit hõõrudes värvi puidusüü vahele.

4. Säilitamise ettepanekud

1. Säilitada veranda paiknemine hoone põhikehandi suhtes.
2. Juurdehitused verandale ei ole lubatud.
3. Vajadusel teostada pinnase madalamaks planeerimine. Rihtida deformeerunud sokkel ja vundament. Lubatud on uue vundamenti rajamine sügavamale, kasutades ära olemasolevaid sokliplaate.
4. Põranda soojustamine on lubatud.
5. Kandekonstruktsiooni pehkinud osad proteesida või asendada.
6. Veranda soojustamine ja tuulekindluse tagamine on lubatud seestpoolt kasutades traditsioonilisi materjale. Võimalusel jätta nähtavale verandale iseloomulik kandekonstruktsioon.
7. Säilitada ja restaureerida fassaadilaudis (soovitavalt ka sisekülje laudis). Säilitada maksimaalselt originaalset profileeritud laudist. Uus laudis valmistada olemasoleva eeskujul. Piirdeliistud ja dekoor säilitada ja restaureerida, pehkinud osad asendada.
8. Katusekallet ja kõrgust ei ole lubatud muuta. Katusekatteks kasutada valtsitud tsingitud terasplekki.
9. Kasutada räästapealseid vihmaveerenne või mahult väikseid tavalisi vihmaveerenne ning tsingitud terasplekist vihmaveetorusid. Lubatud ei ole gofreeritud ja ümarate põlvede kasutamine.
10. Aknad restaureerida. Säilitada võimalikult palju algset puitmaterjali. Aknaraamide ja prosspulkade proteesimisel või uute valmistamisel kasutada kuiva tihedat okaspuu lülipuitu. Kasutada ära originaalsed lainelised aknaklaasid. Purunenud või puuduvate aknaruutude täitmiseks kasutada vana klaasi. Aknaklaaside kinnitamiseks raamile kasutada kitti. Värvida valge linaõlivärviga. Metallmanustele (hinged, haagid) teha korrosioonitõrje, kinnitada uuesti raamile ning värvida linaõlivärviga.
11. Uksed restaureerida (vajadusel asendada ajastukohasega). Ukse pehkinud osad proteesida, klaasist tahvelduse puhul lähtuda punktist 9.

Kokkuvõte

Verandasid on Kuressaares säilinud veel üsna palju, ehkki küll mitte Kuressaare vanalinna muinsuskaitsealal, vaid selle kaitsevööndis ning linnasüdamest ida poole kujunenud aedlinna osas. Säilinud verandad on ehitatud 19. sajandi keskpaigast kuni eesti aja lõpuni.

Verandadega hooned paiknesid pigem nihutatuna hoovi sisse ning ei paiknenud enam tänavajoonel. Veranda võis olla hoone mahus sees, selle ees, kõrval või taga. Verandad jagunevad laiemalt kaheks, kuid Kuressaare verandade puhul lähtuti 4 tüübi eristamisest: hoonesisene, ühekorruseline, kahekorruseline ning konsoolveranda.

Kahjuks ei ole Kuressaare verandade kauneimad puitpitsilised näited säilinud. Neist saab veel ettekujutuse vaadeldes toonaseid tänaseks suures osas koopiana taastatud pansionaate. Samuti on suures osas hävinud ka väikse kodanikumaja lihtsate verandade saelõikeline dekoor.

Hooned on aja jooksul saanud palju ümberehitusi ning puudutamata ei ole jäänud ka verandad. Vahetatud on klaase ja uksi. Suur kahjutegur on verandadele olnud niiskus, mille tõttu ka ehitustööd on tulnud ette võtta. Niiskuskahjustused on tingitud nii maapinna tõusust kui halvasti lahendatud katusesõlmedest. On näha, et kõige õrnem koht verandal on klaasid, mille kitt on aja jooksul kuivanud ning tõmbab niiskuse akende puitkonstruktsioonidesse.

Töös püstitatud eesmärgi on täidetud: kirjeldatud on verandade ülesehitust, tüpoloogiat Kuressaare linna näitel, analüüsitud kahjustusi ning antud restaureerimiseks suunised.

Kasutatud kirjandus ja teised allikmaterjalid

Arhiiviallikad

- Allee tn 1 restaureerimise eskiisprojekt. Raul Vaiksoo Arhitektuuribüroo, 2015. Muinsuskaitseameti Saaremaa kontor.
- H. Sirel, Kingissepa ajalooline linnakeskus. Kingissepa linnaehitusajalooline ja arhitektuuriajalooline ülevaade muinsuskaitse aspektist. Eesti NSV Ministrite Nõukogu Riiklik Ehituskomitee Teaduslik Restaureerimise töökoda, 1969, lk 8.
- Kuressaare Linnavalitsuse arhiivis asuvad hoonete kaustad.

Publitseerimata allikad

- Helen Kallaste, Kuressaare puitelamute tüübid. Bakalaureusetöö kaitstud Eesti Kunstiakadeemias, juhendaja Lilian Hansar. Tallinn, 2007, lk 36–37.

Publitseeritud allikad

- Antell, O; Lisinski, J. Aknad. Ajalugu ja nõuanded parandamiseks. Stockholm: Central Board of National Antiquities, 1997.
- Basihhina, E.-M; Hansar. L Kuressaare Linnaatlas: linna kujunemise linnaehituse arengu ja arhitektuuriväärtuste ülevaade. Tallinn: Eesti Muinsuskaitseinspeksioon; Kuressaare: Kuressaare Linnavalitsus, 1999.
- Hansar, Lilian. Kuurort ja suvituslinn. – 100 sammu läbi 20. sajandi Eesti arhitektuuri: näitus: Eesti Arhitektuurimuuseum 26.06–22.09.2013. Tallinn: Eesti Arhitektuurimuuseum, 2013, lk 74–75.
- Korhonen, T. Kuisti. Kansatieteellinen tutkimus. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys, 1991.
- Korjauskortisto. 10. Kuistin korjaus. Helsinki: Museovirasto, 1994.
- Künnapu, L; Maiste, J. Kuressaare linn rajamisest 20. sajandini. Saaremaa 2: ajalugu, majandus, kultuur. Tallinn: Koolibri, 2007, lk 847–866.
- Pärdi, Heiki. Eesti taluhäärberid II. Tallinn: Tänapäev, 2007.
- Pärt, H. Oolup, M. Klassitsistlik Kuressaare. Kuressaare: Saaremaa Kirjastusühing, 1993.

- Soorsk, M. Suvituselust vanas Kuressaares. – Saaremaa Muuseumi kaheaastaraamat 1997–1998. Kuressaare: Tormikiri OÜ, 1999, lk 121–134.
- Tihase, Karl. Eesti talurahvaarhitektuur. Tallinn: Tallinna Tehnikaülikooli Kirjastus, 2007.
- Välja, L Jalutaja teejuht Kuressaare. Tallinn: Solnessi Arhitektuurikirjastus, 2014.

Internetiallikad

- Veranda mõiste – <http://www.eki.ee/dict/qs/index.cgi?Q=veranda&F=M> (vaadatud 18. IV 2016).
- www.ehr.ee (vaadatud 15. IV 2016).